

de Duinrel

Natuurvereniging de Bollenstreek

29ste jaargang, december 2023

Bestuur voorzitter	Vacature
penningmeester	Jan Plomp; Ambachtstraat 29, 2181 RC, Hillegom telefoon: 0252-516545 of mail: penningmeester@bollenstreek.knnv.nl
secretaris	Maud van der Veen; Langevelderlaan 9, 2204 BB, Noordwijk telefoon: 06-11098194 of mail: secretaris@bollenstreek.knnv.nl
ledenadministratie	Maud van der Veen mail: ledenadministratie@bollenstreek.knnv.nl
algemeen lid	Agaat Mesman; Dopheidestraat 38, 2165 VP, Lisserbroek telefoon: 0252-503039 of mail: agaat@quicknet.nl
Redactie de Duinrel	Adrie van Dam, Annelies Moolenaar en Maud van der Veen mail: deduinrel@gmail.com
webredacteur	mail: webmaster@bollenstreek.knnv.nl
Excursiecommissie	Agaat Mesman, Jan Bischoff Tulleken, Lidy van der Salm, Jan Plomp en Jos van Schie
Waarnemingen	Sarah Humphrey; Geestburg 6, 2171 DM, Sassenheim telefoon: 0252-755156 of mail: vogelsbollenstreek@gmail.com
Milieuoverleg Duin- & Bollenstreek	Nico Groen; Fazantstraat 50, 2162 GM, Lisse telefoon: 0252-410460 of mail: nico.groen@casema.nl
Donateur of lid worden?	Maak € 18,00 respectievelijk € 43,50 over op NL32 INGB 00005 61947 t.n.v. KNNV afdeling Bollenstreek te Hillegom o.v.v. 'Donatie' en/of 'Contributie'. Donateurs ontvangen de Duinrel. Leden krijgen daarnaast ook het blad Natura van de landelijke KNNV. Het lidmaatschap of donateurschap starten of beëindigen kan alleen per kalenderjaar. Opzeggen moet vóór 1 november per brief of e-mail gebeuren bij de ledenadministratie.
ontwerp omslag ontwerp logo foto's omslag	Maud van der Veen Sarah Humphrey Voorkant: "Zwartwordende wasplaat", Sjaak Weijers Achterkant: "Spaanse pijpbloemvlinder", Jos van Schie Achterkant binnen: "Grote stinkzwam", Klaas Egas
De volgende Duinrel verschijnt half maart 2024. De sluitingsdatum voor de kopij is 15 februari 2024.	De Duinrel is het kwartaalblad van Natuurvereniging de Bollenstreek, onderdeel van de Koninklijke Nederlandse Natuurhistorische Vereniging. De vereniging organiseert activiteiten zoals lezingen en excursies met aandacht voor vlinders, vogels, libellen en planten. Informatie over de vereniging vind je op de website: https://bollenstreek.knnv.nl .

Inhoudsopgave

Van de redactie	136
Wandeling Huis te Vogelenzang - Toch geen privé bos	137
Vleermuizen en Nachtvinders, Eendenkooi Warmond	138
Wandeling Warmonderbos	140
Paddenstoelencursus 2023	145
Voor leden door leden	146
Met de KNNV op reis: Extremadura, vervolg	149
 Insecten in de hoofdrol	152
 Natuurmomentje – Gifgroen op zuignappen	155
 Herfst-egels	156
 Burgerwetenschap	157
 Sovon	159
 NEM Paddenstoelenmeetnetten	161
 Bospaddenstoelen Keukenhofbos	162
 Mycologie: Lekker zwammen	163
Waarnemingen 1 augustus t/m 30 oktober	164
Activiteitenprogramma	169

Van de redactie

Door: Annelies Moolenaar

Zoals in elke Duinrel komt u ook in deze uitgave weer verrassende woordconstruc-ties tegen: zoals een gevoorde hoedrand of een oester met muiltjes.

Het is u toch ook niet ontgaan dat er een paddenstoelenexplosie was? Schrik niet, u hoeft niet naar de schuilkelder. Alleen dit woord voldoet om te omschrijven dat er dit najaar heel veel, en zeer fraaie paddenstoelen gezien zijn! U zult al lezende helaas wel een exploderende pad tegenkomen, die niet zozeer als stoel maar als lopende voorraadkast gebruikt wordt. Sprekend over stoelen mogen (el-fen)bankjes dan niet onderbreken! Daar moet je dan wel een loepje onder steken, anders weet je 'echt' niet van 'fop' te onderscheiden.

Wij vroegen aan de fotograferende leden om 'staande' foto's, die voor de omslag geschikt kunnen zijn. En die hebben we gekregen!

Voor dit herfstnummer kozen we voor een fraaie foto van de Zwartwordende wasplaat op de voorkant. Het is immers de paddenstoel van het jaar 2023! Hij komt voor op schrale graslanden, wordt 'orchidee onder de paddenstoelen' ge-noemd. Bijzonder blij waren de Langeveld-inventariseerders met het vinden van een grote groeiplaats in het openbare gedeelte.

De Grote stinkzwam heeft de naam niet echt mee, en ook het uiterlijk, maar werd fraai op de foto gezet door een van de leden van de paddenstoelencursus. Deze foto heeft een keurige plek aan de binnenzijde gekregen, iets minder bloot dan als deze op de voorkant zou prijken. Zie de vlieg er van smullen!

Een haarscherp gefotografeerde Spaanse pijpbloemvlinder mag op de achterflap prijken. Kijk ook hoe een dauwdruppel parelt in het ochtendlicht!

Tenslotte: blauw en groen, boerenfatsoen? De natuur is er vol van!

Ga maar op zoek naar wier dat er uit ziet als lichtgroene darmen, of bewonder een Blauwe ijsvogelvlinder, een Tijgerblauwtje, Blauwvleugelsprinkhaan of een gif-groene Boomkikker. En de Blauwe Rotslijster, voor de geluksvogel die naar Spanje reist! Liever dicht bij huis? Doe dan mee bij de Groene bol!

De redactie wenst u tenslotte mooie kerstdagen toe, en een heel gelukkig 2024! Er staat weer een prachtig excursieprogramma voor u klaar!

Wandeling Huis te Vogelenzang - Toch geen privé bos

Door: Marieke Heemskerk

Altijd spannend, dat smalle, onoverzichtelijke weggetje vanaf de rotonde in Vogelenzang naar ingang Panneland van de Waterleidingduinen. Zo ook op zaterdag 12 augustus 2023. Dineke Knetsch had geen last van tegenliggers, zij was op de fiets helemaal vanuit Sassenheim gekomen. Jan Plomp had, vanwege de regen, afzeggingen ontvangen. Maar het is des KNNV's om excursies door te laten gaan, dus hier dan toch een klein verslag.

Het witte gebouw dat te zien is vanaf dat smalle weggetje is het voormalige buitenhuis "Teylingerbosch". De Buitenplaats "Huis te Vogelenzang" ligt aan de weg die loopt langs de ingang van camping Vogelenzang. Het landgoed dat wij gingen doorkruisen, achter Huis Vogelenzang, is al vele generaties in bezit en in de zorg van de adellijke familie Barnaart.

Geboren Hillegommer Jan ging in zijn jonge jaren al naar dit gebied om hagedissen te vangen, het liefst met behoud van hun staart. Ik kende het begrip 'Bos van Barnaart' doordat mijn man, oud-Vogelenzanger, er ook in zijn jeugd vertoefde.

Huis te Vogelenzang (Adrie van Dam)

Ik dacht altijd dat het een privé bos was, maar op de gronden rondom het Huis te Vogelenzang na, is het vrij toegankelijk. Dus we konden door een hek naast het huis met de kippenrennen het landgoed op. Het bos behoort tot een van de vele landgoederen op de strandwal Leiden-Haarlem en daar was de begroeiing dan ook naar. Op één plek is de beplanting weggelaten; de zichtlijn vanaf huis te Vogelenzang. Altijd indrukwekkend.

Jan is vlinderteller, maar die vlinders schuilden voor de regen. Het bos is voor de Damherten afgebakend met een hek. Wel bleken er veel wegspringende kikkertjes in dit bos te vertoeven. En ook Boleten waren volop aanwezig.

Op een open gedeelte wees Jan ons op de Japanse duizendknoop, die nu volop in bloei staat en toch wel mooi is om te zien. Wikipedia zegt dan ook dat het een nectarplant is. Het lijkt erop dat deze invasieve plant in dit bos beheerd wordt. Met ObsIdentify hebben we Gewone ossentong, Slangenkruid, Teunisbloem en Kruldistel kunnen identificeren. En die imposante rode beuk is een kenmerk van 'landschapsarchitectuur'. Nooit geweten, nu wel.

Na afloop hebben we in 't Panneland een kopje koffie gedronken. Dank voor je tijd, Jan. Alleen al het feit dat ik nu ook het Bos van Barnaart heb doorlopen was voor mij bijzonder.

Vleermuizen en Nachtvinders, Eendenkooi Warmond

Door: Sarah Humphrey

Op een bewolkte en zo goed als windstille vrijdagavond in augustus verzamelden 17 deelnemers bij de Eendenkooi in Warmond om op zoek te gaan naar vleermuizen en nachtvinders.

Om te beginnen gaf onze vleermuizenexpert Cees Timmermans een korte uitleg over hoe een vleermuis eruit ziet, waar ze te vinden zijn en wat ze eten. Met behulp van zijn 'batdetector' hoopten wij de vleermuizen ook te kunnen horen.

In Nederland komen 18 verschillende soorten vleermuizen voor, de Gewone dwergvleermuis is de meest voorkomende en ook de kleinste soort. Afhankelijk van de soort zijn ze vooral te vinden in gebouwen, grotten, bossen of in de buurt van grote wateren. Bijzonder van alle vleermuizen is dat de voorpoten zijn gevormd als vleugels, de lange vingers van de voorpoten spreiden de huid tijdens het vliegen.

Een vleermuis gaat 's avonds en 's nachts op zoek naar insecten. Een vleermuis ziet slecht en daarom zijn z'n oren onmisbaar. Om te jagen maakt een vleermuis gebruik van sonar, hij zendt geluiden uit die kaatsen tegen allerlei voorwerpen én prooien. Uit de echo die terugkomt, leidt hij af waar een prooi is en past razendsnel zijn koers aan om hem te kunnen vangen. De sonar van de meeste vleermuizen is niet hoorbaar voor mensen, de hoge geluiden die ze maken liggen ver boven onze gehoorgrens. Batdetectors kunnen de geluiden opvangen en omzetten in geluiden die we wel kunnen horen.

Elke soort vleermuis maakt zijn eigen geluid en met de juiste ervaring is het mogelijk om de verschillende soorten vleermuizen te herkennen door de frequentie van het geluid. Helaas werden deze vrijdagavond alleen twee soorten vleermuizen waargenomen: de Gewone dwergvleermuis en de Laatvlieger. Ze waren toch goed te horen op de batdetector van Cees.

Inmiddels was het donker geworden en werd het tijd om de grote lamp aan te doen in de hoop veel nachtvinders te lokken. Jan en Riek Bischoff Tulleken zijn onze nachtvinderexperts binnen de vereniging.

Er zijn twee manieren om nachtvinders te lokken: met 'smeer' of met een grote lamp en een wit laken. Nachtvinders komen graag af op allerlei geurende substanties, door het 'smeren' van een mengsel van siroop en andere zoetigheden op een boomstam of paaltje met een kwast is dit de makkelijkste manier om ze te lokken. Sjaak Weijers zorgde ervoor dat een aantal boomstammen in de omgeving een dikke laag smeer kregen.

De tweede manier om nachtvinders te lokken is door op een donkere plaats een lamp neer te zetten en er wordt een laken verticaal tegen een stelling gespannen. Tegen deze witte achtergrond gaan de vlinders rustig zitten en zijn ze goed te zien. Het werken met licht is een eenvoudige manier om nachtvinders te lokken en te inventariseren. Deze methode is ontleend aan de eigenschap van nachtvinders om op allerlei lichtbronnen af te vliegen en door het felle licht raken ze gedesoriënteerd. Waarom ze op licht afkomen is nog steeds niet bekend. Door het witte laken en de felle lamp van Jan en Riek konden wij verschillende nachtvinders van dichtbij bewonderen.

Rood weeskind en Bruine snuituil (Sarah Humphrey)

Ondanks de heldere maan die af en toe tevoorschijn kwam, konden wij meer dan 30 soorten nachtvlinders noteren, waaronder Rood weeskind, Zwart weeskind, Brandnetelbladroller, Huismoeder, Bruine snuituil, Paardenbloemspanner, Sneeuwwitte vedermot en Schedeldrager.

De volledige lijst, met foto's, is te vinden op:

https://knnvbollen.waarneming.nl/observations_by_day.php?groep=8&z=0&familv=0&datum=2023-08-25

Wandeling Warmonderbos

Door: Lidy v.d. Salm

Op zaterdag 9 september was het een heel hete dag en we startten met 8 wandelaars aan onze excursie door het parkbos van Warmond, ook wel het bos van Krantz genoemd naar de laatste eigenaar van het landhuis. We hadden nog geen 3 stappen gedaan of de camara's legden al een prachtig moment vast van de wegtrekkende mist en de opkomende zon die door de bomen straalde.

Waar een klein bos al niet groot in kan zijn, zijn de in groten getale aanwezige grote maar vooral hoge bomen. Wij wandelden heerlijk in de schaduw van al deze mooie bomen zoals o.a. de Zilveresdoorn, Beuk, Taxus en Zomereik. Vooral niet te vergeten de hoge machtige Californische- en moerascipressen.

Bomenlaan (Agaat Mesman)

Rosse vleermuizen en Bosuilen maken in de avond dankbaar gebruik van de holtes in al deze bomen. Met het oog op de toekomst is er een nieuwe beukenlaan aangeplant. Leuk om het verschil in hoogte en dikte te zien.

Naast deze prachtige bomen en struiken, vonden we ook al heel wat paddenstoelen zoals: de Rode boleet, Roodbruine slanke amaniet, Parelamaniet, Berijpte russula, Scherpe kamrussula, Gewone zwavelkop en Aardappelbovist. Ook september kan al een goede paddenstoelenmaand zijn, zeker met al die regen.

Wikipedia:

De **Rode boleet** (*Hortiboletus rubellus*) is een schimmel behorend tot de familie Boletaceae. Hij groeit langs paden en lanen, bij loofbomen. Hij leeft in ectomycorrhiza (symbiose met wortels) met verschillende loofbomen, vooral beuk, eiken, maar ook lindes, berken, haagbeuken en populieren. Omdat de zwam wordt gegeten door naaktslakken, insectenlarven en springstaarten zijn gave exemplaren lastig te vinden.

Rode boleet (Agaat Mesman)

Het landgoed is ontstaan in de 14^e eeuw. In eerste instantie was het een middeleeuws kasteel. Nadat deze verwoest was, is het huidige huis rond 1600 weer opgebouwd. Boomgaarden en tuinen maakten plaats voor bosaanplant. De laatste eigenaar C.H. Krantz, heeft begin 20^e eeuw het als park laten inrichten. De Tweede Wereldoorlog heeft hier echter ook zijn sporen nagelaten. Namelijk door de fundering van een Duitse V1 lanceerinstallatie. Verder wandelend kwamen we bij de gehele in originele stijl gerenoveerde orangerie. Zelfs het gras was weer in diamantvorm ingezaaid en gemaaid. In de zijtuin stonden vele stekken, die in het voorjaar dit bos zullen verfraaien. Zelfs het Haarlems klokkenspel is in het voorjaar in dit bos te vinden. We hebben heerlijk gewandeld en genoten van dit “stukje geschiedenis”, het was namelijk ook open monumentendag!.

Strandexcursie Langevelderslag

Door: Sarah Humphrey

Zaterdagmiddag 23 september trotseerden een groep strandliefhebbers felle buien en een straffe wind om een wandeling onder de deskundige leiding van strandexpert Ellen van der Niet te maken.

In verband met laag water begonnen wij om 14:00 uur bij Langevelderslag. We hebben uiteindelijk amper een kilometer noordwaarts gelopen. Toch hadden we na afloop een mooi bakje vol met onder andere schelpen, stukjes zeewier en rugschilden van verschillende krabben. Tijdens onze wandeling wist Ellen ons veel te vertellen over de strandvondsten die wij verzamelden.

Het strand lag bezaaid met Amerikaanse zwaardscheden, dit zijn dunne, zeer langwerpige en iets gebogen schelpen. De Amerikaanse zwaardschede is ongeveer 16 cm lang en heeft een zeer krachtige voet, waarmee hij zich razendsnel diep kan ingraven. Ze zijn in Nederland vaak massaal op het Noordzeestrand te vinden en zijn waarschijnlijk in 1978 in de Duitse Bocht met het ballastwater van een schip uit Amerika hier terecht gekomen. In de vroege jaren 80 werd de soort voor het eerst in de Nederlandse Waddenzee aangetroffen.

Wij vonden de rugschilden van drie verschillende krabben: de Gewone zwemkrab, de Grijze zwemkrab en de Strandkrab.

De Gewone zwemkrab is zeer algemeen langs onze kust, het is samen met de Strandkrab de meest algemene krab van het Nederlandse strand die bijna iedereen op een gemiddelde strandwandeling kan tegenkomen.

De zwempoten, de achterste poten met de 'peddels' of zwemvliesjes, maken dat je in één oogopslag ziet dat het een zwemkrab is.

De Grijze zwemkrab is lang niet zo algemeen als de gewone, tot nu toe zijn er in 2023 maar 22 waarnemingen in onze omgeving op waarneming.nl ingevoerd.

Meestal is het water in ons kustgebied te koud voor deze soort, maar de laatste jaren is hij vaker aangespoeld en op onze stranden aangetroffen.

De Strandkrab leeft in zout water, meestal niet zo diep, in zand en slik tussen wier en stenen. Vaak vind je ze levenloos aangespoeld op onze Noordzeestranden. De Strandkrab is makkelijk te onderscheiden van de Gewone zwemkrab want hij heeft geen zwempeddels aan de achterpoten.

Wij kwamen drie soorten wier tegen: Riemwier, Darmwier en Blaaswier. Riemwier komt niet in Nederland voor, maar het spoelt aan op onze stranden vanuit zuidelijker kustgebieden. Het meest herkenbare deel van Riemwier zijn de lange, riemvorige, afgeplatte strengen die tot 2 meter lang worden en tot 1 cm breed. Darmwier ziet er echt uit als een darm en is van lichtgroen tot donkergroen van kleur. Blaaswier is één van de meest voorkomende zeewieren, door de luchtblazen blijft het blaaswier in het water drijven. Het is olijf- tot geelgroen van kleur, met een sterke, leerachtige structuur en heeft platte, Y-vormige boomtakachtige bladeren van ongeveer 60 centimeter tot 1 meter lang.

Een van onze mooiste vondsten was het skelet van een Zeeappel. Het is geen appel maar een zee-egel die op de bodem van de zee leeft. Het heeft, net zoals zeesterren, stekels maar eenmaal aangespoeld hebben Zeeappel meestal geen stekels meer. Het bolle kalkskelet heeft dan knobbels waar de stekels hebben gezeten en is groen van kleur.

Ook vonden wij het skeletje van zijn kleine broertje: het Zeeboontje. Het skeletje heeft aan de bovenkant een sierlijke stervorm van kleine gaatjes.

Apart waren de schelpen van Tepelhorens met Muiltjes erop vastgehecht. Vooral het Muiltje heeft een interessante levenswijze. De Tepelhoren is een mariene slak. De lege horens spoelen regelmatig aan en ze zijn vooral te vinden op de Noord- en Zuid-Hollandse stranden. Het is een vrij stevige schelp met twee zeer kleine windingen aan één kant.

Muultjes kwamen pas vanaf het eind van de negentiende eeuw in de Noordzee voor, toen oesterkwekers uit Groot-Brittannië oesters uit Noord-Amerika uitzetten om er mee te kweken. Op de oesters zaten Muiltjes vast. Sindsdien heeft het Muiltje zich geleidelijk over de Noordzee verspreid. Muiltjes beginnen hun leven als mannetje en veranderen dan langzaam van geslacht. Ze zitten vaak met meerdere exemplaren op elkaar, soms met zijn tien of meer.

De bovenste (kleinere) schelpen zijn mannelijk, de onderste (grotere) zijn vrouwelijk en daartussen zitten overgangsvormen. Jonge mannetjes kruipen op het huis van het vrouwtje, dat vervolgens wordt bevrucht. Daarna verandert het mannetje in een vrouwtje.

Ondanks het weer hebben wij toch kunnen genieten van een leuke wandeling van iets meer dan een uur met Ellen. Hopelijk hebben we een volgende keer warmer weer met weinig wind en een strakblauwe lucht!

Paddenstoelencursus 2023

Door: Maud van der Veen

Op 28 oktober organiseerden we al weer voor de derde keer een Minicursus Paddenstoelen. Dit jaar waren er 13 deelnemers, van wie er 8 geen lid waren van de vereniging. Op deze manier komen toch weer andere mensen in aanraking met KNNV Bollenstreek en werven we hopelijk nieuwe leden.

In de ochtend behandelden we de moeilijke, maar ook mooie wereld van de paddenstoel. Arie Dwarswaard liet zien hoe paddenstoelen groeien en hoe er in de oudheid al naar paddenstoelen werd gekeken. Daarna liet ik de deelnemers zien hoe ze aan de hand van de verschillende kenmerken een paddenstoel kunnen determineren en op naam te brengen. Daarna oefenden we onder leiding van Agaat Mesman het determineren nogmaals aan de hand van prachtige en duidelijke foto's van Co Mesman.

In de middag zijn we naar het Keukenhofbos gegaan, waar we uiteindelijk ruim 60 paddenstoelen op naam wisten te brengen. Gelukkig werd er druk gefotografeerd, zodat er thuis verder geoefend kan worden.

Het was een enthousiaste groep en we hebben weer veel van elkaar geleerd.

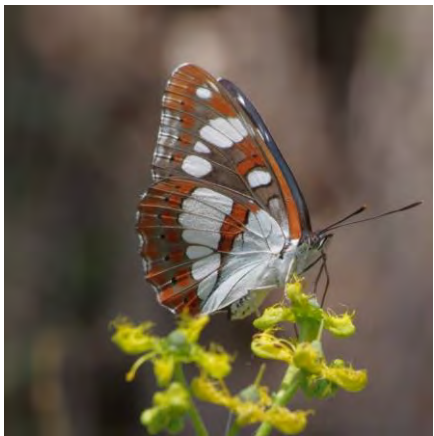
Gele knolamaniet en Echt judasoor (Monique)

Voor leden door leden

Door: Maud van der Veen

De avond Voor leden door leden is altijd druk bezocht. Het is een avondje ouderwets foto's kijken, maar dan geen familiekiekjes, maar hele mooie natuurfoto's. Ik denk altijd, daar ga ik ook eens heen om het in het echt te zien. En ik zal vast niet de enige zijn. Maar een verslag ervan maken, dat is toch echt een lastige vraag. Er zijn geen gegadigden. Dus Tom Poes verzin een list..... (= doe het zelf)

Rob Bel en Jos van Schie lieten ons weer prachtige vlinder- en insectenfoto's zien. Ze zijn eind mei begin juni in het Franse Robiac-Rochessadoule geweest, dat in het Nationaal park de Cevennen ligt. Het gebied heeft grote bergmassieven, riviervalleien, beboste heuvels en diepe kloven met de daarbij behorende rijke flora en fauna. Drie voorbeelden: Dubbelvlek sintjansvlinder (*Zygaena loti*), Valse bosparelmoervlinder (*Mellicta athalia*) en de Blauwe ijsvogelvlinder (*Limenitis reducta*).

Daarna vertelde Arie van der Lans met veel enthousiasme over het project van IVN en NME Groene Bol, die een programma draaien voor basisschoolleerlingen van groep 1 tot en met 4. Ze krijgen 1800 kindbezoeken/ jaar + ouders. Dit jaar is het thema “voedsel voor dier en mens”. Door de kinderen in aanraking te laten komen met beukennootjes en kastanjes en die te laten proeven, door het verschil tussen bomen zoals Eik, Beuk en Berk te laten zien en voelen en door te laten zien dat reigers Amerikaanse rivierkreeften eten, krijgen ze plezier in de natuur. Als iemand Arie wil helpen met de rondleidingen, geef hem een seintje via secretaris@bollenstreek.KNNV.nl . Het is leuk en belangrijk werk.

Als derde nam Annelies Moolenaar ons mee naar de Extremadura, waar zij met de KNNV op vogelvakantie was. In het droge en warme klimaat van de zuidelijke helft van Spanje komen natuurlijk andere vogels voor dan in Nederland. En dat betekent dat je meteen op de eerste dag al een aantal nieuwe soorten aan je lijstje kunt toevoegen. En dat bleef daarna maar doorgaan. Deze vogels hadden het goed naar hun zin in dit warme klimaat dankzij de vele insecten. Het was volop genieten van allerlei kleine zangvogels tot de grote arenden en gieren.

Vier voorbeelden: Theklaleeuwerik, Grijszandgors, Vale Gier en Blauwe Rotzlijster

Met de KNNV op reis: Extremadura, vervolg

Door: Annelies Moolenaar

Op de Voor leden door leden-avond vertelde ik over de eerste dagen in Extremadura, waar we de steppes bezochten en 'de Gierenrots' in het Parque Nacional de Monfragüe.

Het vele moois dat daarna nog volgde vat ik hieronder samen.

Na twee dagen de steppes uitgekamd te hebben bezochten we een ander landschap van Extremadura: de dehesa's. Dat zijn akkers, in de schaduw van oude Kurkeiken en Steeneiken. Deze worden ofwel begraasd door Iberische scharrelvarkens, of voor kleinschalige wissellandbouw benut. In het ideale plaatje staat zo'n akker ook eens in de zoveel jaar braak, waardoor er ook voldoende kruiden en wilde bloemen kunnen groeien.

Een weldadig landschap, voeg daarbij de vogelsoorten Blauwe Ekster, Roodkopklauwier, Kuifkoekoek, Orpheusgrasmus.... en je wilt daar absoluut vaker zijn. De mooiste vlinderfoto die ik in deze streek heb kunnen maken was van het Tijgerblauwtje.

Verdroging door klimaatsverandering vormt een grote bedreiging voor het ecosysteem in Extremadura. Een te hete zomer was al veel te vroeg aan het beginnen! Maar ook is er watergebrek, doordat stuwdammen de natuurlijke loop van de rivier blokkeren. Waar de Taag nog wel vrij stroomt, is de waterstand laag. Het gaf eigenlijk een wat onbestemd gevoel om in een niet zo groot natuurgebied in de buurt van een stuwdam heel veel verschillende watervogels aan te treffen... waar konden zij anders terecht? Zo zagen we daar Purperreiger, Koereiger, Zwarte Ibis, Lachstern, Grote - en Kleine Zilverreiger, zelfs een Woudaapje, en een van de geluksvogels van de groep kreeg een mooie Purperkoet in het vizier. Het schatje van de dag voor mij was het piepkleine zangertje de Graszanger. Die zongen daar volop.

Op dag vijf reden wij al weer een beetje terug richting Madrid, voor nog een verblijf in het gebergte Sierra de Gredos. Hier kregen we nog een hele toegift aan bosvogels, zoals Bergfluitier, Nachtegaal, Wielewaal en Zwarte Mees.

Langs een gelukkig nog wel goed stromende rivier was het feest van zowel Witte-, Grote Gele- en Iberische Kwikstaart, en verschillende Tapuiten.

De finale was een bergwandeling in het hooggebergte. Alle hoop had ik op de Alpenheggenmus, maar die liet zich niet zien. Maar goed, dan wel de Waterspreeuw, en een grote kudde Gredossteenbokken die van de hoogte naar beneden kwam om beneden bij de rivier te komen drinken. Ondertussen was het al helemaal normaal om af en toe een Monniksgier voorbij te zien zeilen en ook de Grijze Gors liet zich weer uitgebreid van dichtbij bekijken. De laatste soort die ik nog 'op eigen houtje' vond was de Westelijke Baardgrasmus, terwijl even verderop door iemand anders de Provençaalse Grasmus aangetroffen werd.

Gredossteenbokken

Het is een prachtige vogelreis geweest zo alles bij elkaar! De terugreis verliep niet helemaal jofeltjes omdat we bij de overstap van het Spaanse spoornet naar het Franse eerst nog een stoptrein over de Pyreneeën moesten nemen. Die had vertraging, waardoor we in Frankrijk aangekomen de achterlichten van onze besproken nachttrein konden uitwaaien. Met een hotelovernachting extra, en een upgrade naar niet besproken zitplaatsen van de eerste klasse in de eerstvolgende TGV zijn we uiteindelijk toch maar een halve dag later thuisgekomen dan gepland. Het trein-experiment was iets minder voor herhaling vatbaar, maar de excursiedagen in Spanje waren ronduit geweldig! Superblij ben ik, deze KNNV-reis te hebben kunnen meemaken!

Roffelende vandaal betrapt

Door: Cees Timmermans

Bij een reguliere controle van de Browning wildcamera in de opstelling voor de marter, merkten we enige tijd geleden dat het transparante kunststof afdekkapje van de PIR Sensor vakkundig was weggehakt. Op de foto's vonden we een opname van een Grote Bonte Specht die al roffelend op de wildcamera bezig was. Goed dat vandalen bij wildcamera's ook zichzelf meestal op de foto zetten. Dit probleem was op te lossen door het afdekkapje te laten vervangen.

Maar bij het inventariseren van de foto's viel ons nog iets anders op. We misten soms foto's. Toen onze marterstok een keer langs een van de bomen naar beneden hing, omdat de kunststof draden waarmee hij was vastgebonden aan de boom, waren doorgebeten of afgeknaagd, verbaasden we ons erover dat er geen foto's waren van deze dader.

Sjaak Weijers merkte bij een andere sessie dat de data- en tijdsweergaven niet klopten. Kennelijk was de instelling van de camera teruggesprongen naar de fabriekinstelling bij aankoop. Al pratend constateerden we dat we eigenlijk wel een heel lijstje klachten hadden waar we geen verklaring voor konden vinden. Alle reden om onze leverancier (Wildlife Monitoring Solutions) maar eens te raadplegen. We hebben deze camera ten slotte nog niet eens een heel jaar in gebruik. In het mailcontact werden de problemen uitgelegd en de mogelijkheden geïnventariseerd. Om tot een oplossing te komen werd besloten de camera op te sturen naar de leverancier voor onderzoek. Binnen een paar dagen kregen we bericht terug dat de problemen met het verspringen van datum en tijd niet op te lossen waren, maar we zouden daarom een nieuw exemplaar van de camera krijgen. Binnen enkele dagen bezorgde onze tante post een pakket met een gloednieuwe Browning Elite HP4 Spec.Ops.

Ook dit kun je allemaal meemaken bij het werken met onze wildcamera's, maar meestal gaat alles naar wens. Als dit werk je aanspreekt, vraag dan eens aan Sjaak, Sarah of Cees of je een keer een sessie kunt meelopen. Je bent welkom.

Insecten in de hoofdrol

Tekst en foto's Adrie van Dam

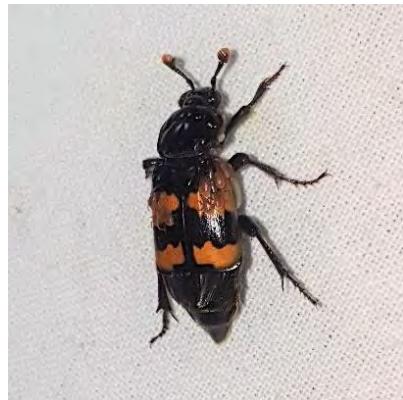
De Landelijke Insectenwerkgroep van de KNNV (LIW) organiseert twee keer per jaar een insectenweekend. Dit jaar waren twee weekenden in de Maasduinen bij Well in Limburg georganiseerd. Als KNNV-lid mag je een keer mee om te kijken hoe zo'n weekend eruit ziet en om van de sfeer te proeven. Voor mij is dit de eerste keer en ik voel mij hier als gast. De belangstelling voor insectensoorten bij de deelnemers is gevarieerd. Er zijn specialisten voor o.a. wilde bijen, voor kevers en voor nachtvlinders en deelnemers die breder georiënteerd zijn. Als nieuwkomer kijk ik nog naar 'van alles' en vooral wat er voor mijn lens komt.

Op vrijdagmiddag is de aankomst en het weekend begint al mooi met een **Populierenpijlstaart** (*Laothoe populi*) die op een boom bij de ingang zit. Een mooie binnenkomer.

De eerste avond is in een naburig weiland een opstelling gemaakt voor het kijken naar nachtvlinders. Het is hiervoor een ideale avond. De temperatuur is goed, er is nauwelijks wind en zelfs de bewolking is in het voordeel. Op het witte doek komen veel mooie soorten die uitgebreid gefotografeerd worden. Thuis achter de computer zie ik dat de **Krompootdoodgraver** (*Nicrophorus vespillo*), een aaskever last heeft van veel mijten. Of deze mijten schadelijk voor de kever zijn of alleen maar lastig weet ik niet.

Populierenpijlstaart

Krompootdoodgraver (met mijten)

De eerste excursie op zaterdag ga ik met een klein groepje op pad in de buurt van de accommodatie met berm, bosrand en grasland. In de struiken zien we twee nesten van wantsen. Een nest van de **Gewone kielwants** (*Elasmucha grisea*) die vroeger Berkenwants genoemd werd. Het geslacht *Elasmucha* is bekend om de broedzorg. Moeder wants houdt de wacht bij de eitjes en daarna bij de nimfen tegen vraatzuchtige vijanden. Het andere wantsennest met kleine zwarte nimfen is zonder moederzorg. Na invoering in waarneming.nl blijken dit de nimfen van de **Bruingemarmerde schildwants** (*Halyomorpha halys*) te zijn. Een nieuwkomer in Nederland. Het is een soort die uit het verre oosten afkomstig is en pas sinds een paar jaar in Nederland wordt gezien en zich snel verspreid. Helaas is het een invasieve exoot die schade aan landbouwgewassen kan veroorzaken.

Gewone kielwants

Bruingemarmerde schildwants

De tweede avond is er een presentatie over wilde bijen. In deze presentatie staat de waardplant centraal. Wilde bijen kan je in verschillende groepen indelen naar voorkeur voor waardplanten. Polylectische bijen benutten een breed scala aan plantensoorten. Oligolectische bijen zijn zeer selectief in de keuze van planten en bezoeken een beperkt aantal planten en dit zijn soms alleen soorten van een bepaalde plantenfamilie. Monolectische bijen zijn heel kieskeurig en hebben slechts een specifieke plant als voedselbron. Denk aan de Heizijdebij (*Colletes succinctus*) die een duidelijke voorkeur heeft voor de Struikheide (*Calluna vulgaris*).

Op zondag gaan we naar het zand-/veengebied Eendenmeer met vennen en zandpaden in de hoop op libellen en waterdiertjes. De heide staat in bloei en er vliegen dagvlinders en in de buurt van de vennen zijn veel libellen - vooral de Heidelibellensoorten- actief. Op een zandpad is een paddensoort zich achterwaarts in het zand aan het ingraven.

Het heeft een zwarte beweeglijke wrat op zijn neus en dat ziet er raar uit. Het zijn de maden van de Groene paddenvlieg (*Lucilia bufonivora*) die eitjes legt op de **Gewone pad** (*Bufo Bufo*). Deze parasitaire bromvlieg gaat heel gluisperig te werk en legt eitjes op de flanken van de gastheer zodat hij deze niet van zijn lijf kan wegvegen. Zodra de eitjes uitkomen kruipen de maden direct naar de neusholten. Wat op een snotneus lijkt wordt een kluit van maden die de pad aanvreten met uiteindelijk de dood voor de pad tot gevolg.

Geïnfekteerde Gewone pad

Blauwvleugelsprinkhaan (man en vrouw)

Er zijn ook veel sprinkhanen. De **Blauwvleugelsprinkhaan** (*Oedipoda caerulescens*), een veldsprinkhaan die ook veel in de duinen voorkomt probeer ik al jaren op de foto te krijgen tijdens de sprong zodat je de blauwe vleugels goed ziet. Het is mij nog nooit gelukt, maar nu heb ik een duo van man en vrouw in het vizier. Het mannetje is in rust onopvallend grijs gestreept en is kleiner dan het vrouwtje die roestbruin van kleur is.

Als beginneling zie je minder insecten dan het geoefende oog van een ervaren insectenkenner. Toch heb ik voor mij nieuwe soorten gezien. De **Greppelsprinkhaan** (*Roeseliana roeselii*) met een robuust halsschild en de **Bramensprinkhaan** (*Pholidoptera griseoaptera*) zijn beide sabelsprinkhanen en vrij algemeen. In de kuststreek waar ik woon komen ze nauwelijks voor en deze twee soorten heb ik nu voor het eerst gezien.

Voor mij is het een mooi weekend geweest en toch weer leuke soorten gezien.

Natuurmomentje – Gifgroen op zuignappen

Door: Adrie van Dam

Ook in ons kikkerlandje komen boomkikkers voor. De felgroene Boomkikker, *Hyla arborea*, is een bedreigde soort in Nederland en leeft in kleine populaties in vochtige gebieden met veel begroeiing. Met zuignapjes aan de tenen is hij een goede klimmer in struiken en bomen en hij kan zich snel verstoppen tussen de bladeren. Bij stress kan hij ook nog van kleur veranderen.

De Boomkikker houdt van warmte en zit graag in de zon. Op een bewolkte dag ga ik een poging doen om er een te vinden op een plek waar ik al vaak ben geweest. De verwachting is niet hoog, maar je weet het maar nooit. En laat nou juist op de plaats van bestemming de zon even doorbreken. Je oog moet er ook maar net op vallen want de Boomkikker is superklein, iets groter dan een duimnagel. En ja hoor, daar zit er een. Heel stil op een tak, want ze zijn vooral in de avond actief. Al heel vaak ben ik wezen kijken en zoeken, maar niet eerder heb ik er een gevonden. En nu zit er een op een tak. Ik benader hem heel voorzichtig om 'm niet te storen. Hij staat er mooi op. Een geluukmomentje eerste klas.

 Herfst-egels

Door: *Adrie van Dam*

In de herfst vallen de bladeren van de bomen
Goudgele bladeren die op de grond komen
Daartussen zijn vaak kastanjes te vinden
Met hun ruwe bolster liggen ze daar te glimmen

Let op waar je loopt, want onder je voeten liggen
Als stekende bolletjes die prikken
Net een colonne egels die op pad gaan
En je met donkerbruine ogen gadeslaan

Tamme kastanjes (Adrie van Dam)

Burgerwetenschap

Door: Maud van der Veen

Burgerwetenschap, ook wel aangeduid met de Engelse term 'citizen science' en soms ook wel amateurwetenschap genoemd, is wetenschappelijk onderzoek dat in zijn geheel of gedeeltelijk wordt uitgevoerd door vrijwilligers. Soms ligt de nadruk op het verzamelen van data, dan spreken we vaak van Crowdsourcing. Dat is het gebruikmaken door personen of organisaties van een grote groep vrijwilligers of geïnteresseerden voor onderzoek.

Onderzoek naar planten en dieren is wellicht het meest bekende voorbeeld. In Nederland worden veel gegevens over het voorkomen en de verspreiding van planten en dieren door vrijwilligers verzameld. Natuurtellingen, die in samenwerking met vrijwilligers worden uitgevoerd, dragen bij aan het vergroten van de wetenschappelijke kennis. Mensen trekken de natuur in om planten en dieren te tellen en investeren hierin heel veel tijd.

Een goed voorbeeld van tellingen via soortenorganisaties is het Netwerk Ecologische Monitoring (NEM), waarin veel soortenorganisaties samenwerken om trendberekeningen te maken. Bijvoorbeeld FLORON, NMV, RAVON, Sovon en de Vlinderstichting zijn organisaties, die systematische natuurtellingen begeleiden. Daarnaast zijn er inmiddels diverse online portalen, waar vrijwilligers waarnemingen kunnen invoeren, zoals waarneming.nl en inaturalist.org. Deskundigen valideren de waarnemingen, als er voldoende informatie is ingevoerd, zoals bijvoorbeeld een foto en de locatie.

De waarnemingen die verzameld worden op de invoerportalen zoals waarneming.nl en de Verspreidingsatlas vloeien veelal door naar de NDFF. Net zoals de data uit projecten van soortenorganisaties en van vrijwilligers bij terrein behorende organisaties als Natuurmonumenten, Staatsbosbeheer en de provinciale Landschappen. Gegevens van de NDFF en het NEM worden gebruikt voor het verkrijgen van inzicht in de toestand en veranderingen van natuur en biodiversiteit. Hierin speelt het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) ook een belangrijke rol. Het CBS past statistische bewerkingen toe om indexcijfers en trends vast te stellen en te verwerken in biodiversiteitsindicatoren, die bijvoorbeeld de trend van broedvogels of van beek- en poldervissen weergeven. Binnen de KNNV Bollenstreek zijn diverse leden betrokken bij dergelijke telprojecten. Sommigen tellen een specifieke soortgroep, zoals paddenstoelen, vlinders, insecten of vogels.

Maar binnen KNNV Bollenstreek hebben we ook onze gebied specifieke natuurinventarisaties, die we samen met de terreinbeheerders uitvoeren, zodat zij informatie hebben om hun beheerplannen goed uit te werken en de biodiversiteit van het terrein te vergroten. Het Zuid-Hollands Landschap is bijvoorbeeld nauw betrokken bij Wassergeest en Langeveld. Zie verder op onze website onder <https://bollenstreek.knnv.nl/werkgroepen> bij Tespelduyn, Wassergeest of Langeveld).

We zullen in dit nummer van de Duinrel en in de volgende nummers een aantal projecten toelichten, zodat wij u wellicht kunnen enthousiasmeren om volgend jaar ook mee te doen met een bepaald telproject.

Meer over Burgerwetenschap: <https://www.clo.nl/indicatoren/nl0625-citizen-science>

Hieronder een aantal grotere natuurverenigingen, die samenwerken met vrijwilligers.

Vogels	Sovon https://sovon.nl/	
Planten	Floron https://www.floron.nl/	
Insecten	Entomologische vereniging https://nev.nl/	
Insecten	Eis https://www.eis-nederland.nl/	
Vlinders en Libellen	Vlinderstichting https://www.vlinderstichting.nl/	
Paddenstoelen	Nederlandse Mycologische vereniging https://www.mycologen.nl/	
Zoogdieren	Zoogdier vereniging https://www.zoogdiervereniging.nl/	
Reptielen, amfibieën en vissen	Ravon https://www.ravon.nl/	
Mossen en korstmossen	BLWG https://www.blwg.nl/	

Sovon

Door: Maud van der Veen

Sovon (vroeger Stichting Ornithologisch Veldonderzoek Nederland, tegenwoordig *Sovon Vogelonderzoek Nederland*) organiseert en coördineert vogelmonitoring en -onderzoek op landelijk niveau volgens gestandaardiseerde, wetenschappelijke criteria en stimuleert dat zo veel mogelijk vrijwilligers daaraan deelnemen.

Sovon brengt de ontwikkelingen in aantallen en verspreiding van vogels in kaart en door verklarend onderzoek geven ze inzicht in de oorzaken van de veranderingen.

De meeste telprojecten maken onderdeel uit van het Netwerk Ecologische Monitoring ([NEM](#)). De kwaliteit van de gegevens wordt getoetst door het Centraal Bureau voor de Statistiek ([CBS](#)). Met de samenwerking in de European Breeding Bird Council ([EBCC](#)) krijgen de gegevens ook internationale toepassing.

Sovon kent meerdere telprojecten, waaraan je kunt deelnemen.

- Zo is er het [Broedvogelmonitoringproject](#) (BMP). Bij dit project wordt een telgebied 5 tot 12 keer per seizoen bezocht en wordt elke waarneming van een potentiële broedvogel van een speciale broedcode voorzien. Na afloop van het veldwerk wordt het aantal territoria bepaald via een combinatie ('clustering') van alle verzamelde waarnemingen. Je doet minimaal vijf en maximaal twaalf bezoeken in het voorjaar. Het kost je tussen de drie tot vijf uur per ronde. In bijna alle biotopen start je de meeste bezoeken voor zonsopkomst.
- Maar er is ook het [Meetnet Urbane Soorten](#) (MUS). In dit project worden de aantallen en de verspreiding van broedvogels in steden en dorpen in kaart gebracht. Vrijwilligers tellen de aantallen vogels vanaf vaste telpunten in een zelfgekozen postcodegebied. Je brengt gedurende vijf minuten alle vogels in kaart vanaf elk telpunt in je postcode gebied. Er zijn 8 tot 12 telpunten per postcode gebied. Het kost ongeveer 1,5 tot 2 uur per telling. Je telt driemaal per jaar in de periode 1-30 april, 15 mei-15 juni en 15 juni-15 juli; tweemaal rond zonsopkomst en eenmaal 's avonds.
- En de tegenhanger voor de buitengebieden: [Meetnet Agrarische Soorten](#) (MAS). Hier tel je ook vanaf vaste telpunten. Je kunt zelf kiezen hoeveel telpunten je doet. Er zijn vier telperiodes: 1 – 20 april, 21 april – 10 mei, 11 mei – 10 juni en 21 juni – 15 juli. In elke telperiode voer je één telronde langs al je telpunten uit die start tussen zonsopgang en vijf uur daarna.

Zie voor meer informatie op de website van [Sovon](#)

Ik tel inmiddels al weer zes jaar een aantal verschillende gebieden en doe de BMP telling. Het is heerlijk om bij zonsopgang in het bos rond te lopen en je onder te dompelen in het ochtendgezag van de vogels. Ze kwetteren en jubelen allemaal door elkaar heen om duidelijk te maken dat ze geschikte partners zijn. Het duurt een tijdje voordat je in staat bent de individuele soorten te herkennen.

Elk jaar weer moeten m'n oren wennen aan al dat lawaai. Na twee rondes herken je de verschillende soorten weer gemakkelijk en weet je al snel wie waar zit. Daarna kijk je uit naar de komst van de zomergasten: de eerste Tjiftjaf, de eerste Zwartkop. Maar ook het observeren van het gedrag is een feestje: er wordt verleid en gepaard, ze slepen met nestmateriaal, zoeken naar voedsel en wat later zie je net uitgevlogen jongen, die nog wat onwennig op een takje zitten. Alhoewel het in juni een hele klus is om zo vroeg je bed uit te komen, ben ik dat snel vergeten als ik begin met tellen.

Het is ook leuk om te zien hoe de aantallen per jaar verschillen. Ik laat hier mij tellingen uit het gebied Noordduinen-Oost zien. Elk jaar is er wel weer een speciale gast, waarvan je niet zeker weet of hij het volgende jaar terug zal keren.

BMP Noordduinen-oost 2018 - 2023						
Soort	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Appelvink	0	0	1	0	0	2
Boerenzwaluw	2	0	0	0	0	0
Boomklever	4	3	0	1	0	1
Boomkruiper	1	9	9	13	14	17
Bosuil	0	1	2	2	1	1
Buizerd	1	1	1	1	0	1
Ekster	1	0	0	0	0	0
Fitis	5	2	2	4	8	4
Gaai	2	3	1	5	2	3
Glanskop	3	5	6	8	9	9
Goudhaan	1	3	0	1	0	0
Groene Specht	1	0	0	0	1	0
Groenling	3	0	1	3	1	1
Grote Bonte Specht	6	12	9	8	13	10
Grote Lijster	0	0	0	0	3	3
Halsbandparkiet	2	2	2	3	0	2
Heggenmus	3	8	1	2	2	1
Holenduif	0	0	0	0	1	0
Houtduif	2	10	6	9	5	9
Kauw	2	1	0	0	0	0
Kleine Bonte Specht	0	0	0	1	1	0
Koekoek	0	0	1	0	0	0
Koolmees	13	17	14	22	16	17
Kuifmees	0	0	0	1	4	2
Meerkoet	0	0	0	0	0	0
Merel	20	16	17	17	15	12
Nachttegaal	0	0	3	0	1	2
Nijlgans	0	0	1	0	0	0
Pimpelmees	9	19	16	22	16	20
Putter	1	1	0	1	0	1
Roodborst	14	17	18	24	17	21
Sijs	0	0	0	0	0	0
Spreeuw	0	0	0	1	0	0
Staartmees	1	0	0	0	0	0
Tjiftjaf	12	16	15	21	20	19
Tuinfluit	0	1	0	2	1	2
Turkse Tortel	2	1	1	1	1	0
Vink	21	29	23	36	18	22
Waterhoen	0	1	0	0	0	0
Wielewaal	0	0	1	0	0	0
Wilde End	0	0	0	0	0	0
Winterkoning	16	23	26	24	28	28
Zanglijster	5	8	6	11	6	8
Zwarte Kraai	2	1	2	2	1	2
Zwarte Mees	0	0	0	0	0	2
Zwartkop	9	18	15	18	16	16
Aantal territoria	164	228	200	264	221	238
Aantal soorten	29	27	27	29	27	29

NEM Paddenstoelenmeetnetten

Door: Adrie van Dam

Paddenstoelen vormen een belangrijke schakel in de processen in de natuur. Zo zijn ze essentieel als opruimer, maar veel soorten leven ook samen met andere organismen, zoals bomen. Hierdoor is het van groot belang om te weten hoe het gaat met de paddenstoelenflora. Gaan paddenstoelen vooruit of achteruit? En wat zegt dit over de staat van de Nederlandse natuur? De paddenstoelenflora van Nederland bestaat uit tenminste 6000 soorten.

De Nederlandse Mycologische Vereniging (NMV) is in 1998 gestart met het Bos-meetnetwerk dat onderdeel is van het Netwerk Ecologische Monitoring (NEM). Paddenstoelen met een eigen habitatvoorkeur. Zo is het meetnet Bospaddenstoelen gericht voor alle bostypen, zowel loofbossen, gemengde bossen en naaldbossen. In 2014 is een meetnet Zeereep voor de habitattypen witte en grijze duinen opgestart en in 2017 het meetnet Moerassen en Venen voor soorten die in laag- als in hoogveen, berkenbroekbossen voorkomen.

Het paddenstoelenmeetnetwerk bestaat dus al 25 jaar en heeft een enorme schat aan gegevens verzameld waarmee door het CBS trendberekening worden gedaan.

Gekeken wordt o.a. naar de invloed van stikstof. Welke paddenstoelen zijn hier gevoelig voor, verdwijnen ze hierdoor of doen het juist goed met stikstof. Niet alle paddenstoelen tellen mee. Voor ieder meetnetwerk zijn 4 typische soorten die de kern van het monitoren zijn. Daarnaast zijn er 134 begeleidende soorten gedefinieerd die een diagnostische waarde hebben bij het berekenen van de trends.

Je loopt drie keer per jaar een vaste route volgens een vastgesteld protocol.

Bospaddenstoelen Keukenhofbos

Door: *Adrie van Dam*

Vorig jaar ben ik begonnen met het Bosmeetnetwerk omdat ik meer paddenstoelen wil leren kennen. In het Keukenhofbos heb ik een route uitgezet met een brede laan, een smal kronkelend bospad en een bospad met een verhoogd talud met mos begroeiing. In het bos staan veel soorten loofbomen zoals: beuk, eik, esdoorn, berk, vogelkers, hier en daar naaldbomen en houtsnippers. Genoeg variatie dus. Agaat Mesman die in het verleden ook een route voor het meetnet heeft gelopen was gelijk enthousiast en wilde wel meegaan. Gezellig en samen op pad. Met smart wachten we op de regen die noodzakelijk is voor de paddenstoelenexplosie. Dit jaar heeft het lang geduurd voordat het paddenstoelenseizoen begon. Zelfs na de eerste regenbuien bleef het in het Keukenhofbos lang droog. En uiteindelijk komt de regen, zelfs overvloedig en nu wachten op een droge dag voor onderzoek.

Goed uitgerust met pen en papier, loep en spiegel, mes en verzameldoosje gaan we op zoek naar paddenstoelen. We kijken naar gaatjes, plaatjes, buisjes en steekels onder de hoed. Van alle kanten worden ze bekeken. Is de hoedrand gevormd, geplooid, gerand of gekamd. Overal wordt op gelet. We voelen, ruiken, proeven en likken de lamellen voor een goede determinatie. Waar veel mensen de digitale hulpmiddelen ObsIdentify of Waarneming.nl gebruiken, doen wij het nog ambachtelijk en gebruiken we onze zintuigen. Om de goede soort te bepalen is ruiken en proeven bij russula's en melkzwammen verplicht. Bij de ectomycorrhiza soorten, de paddenstoelen die samenleven met bomen is het noteren van de waardboom essentieel. En waar we niet uitkomen, gaat mee naar huis voor verder onderzoek onder lamp en loep, met determinatiesleutel en boek kan de napret beginnen.

De route is 1 km lang. Maar wij kunnen ons daar uren vermaken. Met z'n tweeën zie je veel meer en er valt wat te discussiëren. "Wat zie jij hier in?", "Zullen we deze maar stiekem overslaan?", want alleen de soorten waar je 100% zeker van bent, mogen genoteerd worden. En soms zien we mooie exemplaren die op de lijst staan, maar net buiten de route vallen. "Hé, dat is nou jammer. Die mag niet meedoen".

Wil je meer lezen of weten over het bosmeetnetwerk kijk eens op de site van de NMV [Meetnet | Nederlandse Mycologische Vereniging \(mycologen.nl\)](https://www.mycologen.nl)

 Mycologie: Lekker zwammen

Door: Paul Venderbosch

Een paddenstoel is puur magie
Een pad die daarop ging zitten
ik geef mijn woord: "Dat zie ik nie"
Ja, daar loop ik op te vitten

Soms zijn ze vals, soms zijn ze echt
Valse meeldauw, Echt judasoor
Geef mij geen vals, maar echt of
recht
Dus puur natuur, daar ga ik voor

Soms zijn ze nep, soms best ge-
woon
Soms zijn ze schijn, doen echt alsof
De Fopelfenbank spant de kroon
Al dat alsof verdient geen lof

Want elfen zijn al fantasie
En dat elfen daar dan zitten
Nee geef mij puur theorie
Laat die magie lekker pitten

Ik ben dan liever bioloog
met schimmels en wat zwammen
Ik ben nog liever zwamoloog
die hierop door kan drammen

Fopelfenbankje (Adrie van Dam)

Waarnemingen 1 augustus t/m 30 oktober

Door: Sarah Humphrey

Als ik dit halverwege november schrijf, is een Pestvogel gesignaleerd in Hillegom. Het blijft bij dit enige exemplaar tot nu toe, maar wie weet komen er meer van deze kleurrijke wintergasten onze kant op. Opletten dus! Andere leuke waarnemingen van de afgelopen periode zijn van een Dwergaalscholver bij de Klinkenbergerplas, een Hop in een woonwijk in Noordwijkerhout, Purperreigers bij de Oude Vuilnisbelt in Sassenheim en een Kwartel op straat in Warmond.

“Die kwartel was inderdaad een bijzondere verrassing. Hij/zij heeft twee dagen rond gescharreld en was toen weer verdwenen” aldus de heer Henk Keijzer.

Kwartel (Henk Keijzer)

Een volledig overzicht van de afgelopen periode is te vinden op:

<https://knnvbollen.waarneming.nl/>

Op 19 oktober zijn er twee Geoorde Futen in winterkleed ter plaatse op de Klinkenbergerplas (WNL). Tijdens het vissen op 27 september op het Poelmeer bij de Klinkenbergerplas ziet een waarnemer een vrij opvallende Aalscholver in het water landen. De grootte van de vogel valt gelijk op, vooral als hij naast een Fuut zwemt lijkt hij niet zoveel groter. De vogel vliegt op en is nadien niet meer gezien. De gemaakte filmpjes zijn doorgestuurd naar diverse vogelaars, het wordt snel duidelijk dat het om een Dwergaalscholver gaat.

Gelukkig is de vogel de volgende ochtend teruggevonden, rustig poetsend op een dode boom boven het water. Het is maar een kort verblijf want hij vliegt op en na een klein rondje boven de Klinkenbergerplas vertrekt hij in zuidwestelijke richting. Dit is pas de 14e waarneming van een Dwergaalscholver voor heel Nederland en de allereerste voor de provincie Zuid Holland (LPU, RGE, WNL).

Van de reigersoorten zijn de Grote Zilverreiger, de Koereiger en de Purperreiger de afgelopen periode goed vertegenwoordigd. Van 16 september tot en met 17 oktober zijn er meerdere Koereigers in de Elsgestepolder te Voorhout waargenomen, met op 10 oktober 7 vogels ter plaatse (WNL). De hele maand augustus en begin september zijn er juveniele Purperreigers te zien in de Hemmeerpolder te Warmond (VWA). Leuk zijn de 6 exx. vliegend op 2 september in zuidelijke richting over de Parklaan in Sassenheim (HVS).

Op 10 augustus vliegt er een juveniele Zwarte Ooievaar over de Noordwijkerhoutse Geest (WNL). 35 Lepelaars vliegen op 7 oktober in zuidelijke richting over Sportpark de Roodemolen in Sassenheim (JDR).

Vier Toendrarietganzen vliegen op 18 oktober in zuidelijke richting over de Kagerbuurt in Sassenheim (JDR). Een groep van 20 Kleine Rietganzen vliegen op 23 oktober in zuidwestelijke richting over Nieuw Leeuwenhorst in Noordwijkerhout (WNL). Op 18 oktober vliegen de eerste 30 Kolganzen van deze winter in zuidelijke richting over het centrum van Sassenheim (HVS).

Op 10 augustus foerageren drie Casarca's in een onder water gezet perceel bollenland in de Mottigerpolder te Voorhout (JVD). Een ♀ Pijlstaart is op 10 september ter plaatse in de Klinkenberger- en Voorhofpolder te Warmond (SHU). Negen Tafeleenden zijn op 22 oktober te zien op de Klinkenbergerplas (JDR).

Leuk is de waarneming op 22 oktober van een Middelste Zaagbek op het Norremeer (HVS). De laatste waarneming van deze soort in de Bollenstreek was in december 2022, evenals op het Norremeer.

Op 26 augustus vliegt er een eerste kalenderjaar Wespendief over de Parklaan in Sassenheim (HVS). Een doorweekte Rode Wouw is op 27 oktober ter plaatse bij de Oude Vuilnisbelt in Sassenheim (JDR). De laatste waarneming van dit jaar van een Bruine Kiekendief is van 31 oktober, vliegend over de Lakerpolder op de Kagerplassen (WNL). Een Havik vliegt op 10 september over de Parklaan in Sassenheim (HVS). Op 3 september vliegt er een Visarend over de Hemmeerpolder te Warmond (WNL). Op 4 september jaagt een Boomvalk op Huiszwaluwen boven het centrum van Warmond (JST). De Sassemsse Slechtvalken zijn regelmatig te zien op en rondom de toren van de katholieke kerk in Sassenheim (VWA).

De meeste waarnemingen van Patrijzen komen uit de omgeving van de Grote Looster in Lisse met maximaal 17 vogels in een groep (VWA). Op 13 september zijn er 16 exx. ter plaatse in de Hoogeveense Polder te Noordwijkerhout (WNL). Grappig is de waarneming op 27 augustus van een Kwartel op straat in Warmond (WNL). Kijk even op waarneming.nl naar de prachtige foto's:
<https://knnvbollen.waarneming.nl/waarneming/view/285964564#>

De afgelopen periode zijn er weer bollenvelden onder water gezet. In de omgeving van de Noordwijkerhoutsche Geest (Gooweg) levert dit verschillende soorten steltlopers op, onder andere Bonte Strandloper, Bosruiter (op 15 augustus 15 exx.), Kleine Plevier, Kluut en Zwarte Ruiter (VWA). In de Klinkenberger- en Voorhofpolder te Warmond zijn er in september een en soms twee Krombekstrandlopers te zien, ook op een onder water gezet bollenveld (VWA). Hier zijn ook Bontbekplevieren ter plaatse (HVS, SHU). Op 13 september telt een waarnemer 800 rustende Kieviten (WNL). Een juveniele Kleine Strandloper is op 8 september ook hier te zien (HVS). Op 9 september zijn er 14 Kemphanen ter plaatse (HVS). Niet minder dan 63 Watersnippen vliegen op 18 augustus over de Oude Vuilnisbelt in Sassenheim (HVS). Verrassend zijn de twee Grote Sterns op 1 augustus ter plaatste bij de Noordwijkerhoutsche Geest (RVR). Hier zijn er op 3 augustus drie foeragerende Zwarte Sterns te zien (WNL). In een achtertuin in Sassenheim foerageren op 18 augustus 17 Turkse Tortels (EBO).

Een roepende Bosuul is op 18 oktober te horen in Park Rusthoff te Sassenheim (WNL). Op 5 augustus is er een Kerkuil roepend te horen in de Lageveense Polder te Lisse (WNL). Een Ransuil vliegt op 3 augustus over de Spoorlaan in Voorhout (MDG). Op 18 augustus vliegt een Velduil over de Oude Vuilnisbelt in Sassenheim (HVS, SHU).

De laatste Gierzwaluw van deze zomer in onze omgeving is op 18 augustus vliëgend te zien over de Oude Vuilnisbelt in Sassenheim (WNL). Ijsvogels zijn de laatste periode zo goed als overal in de Bollenstreek gezien, onder andere bij de Klinkenbergerplas, het Heempark in Hillegom, de Eendenkooi in Warmond en de Elsgesterpolder in Voorhout. Dit jaar is in september alweer een Hop midden in een woonwijk in Noordwijkerhout te zien! Op 17 september 's ochtends verschijnt de vogel op een grasveldje langs de Absveen en verblijft maar één dag in de omgeving. Deze Hop is de vierde voor de Bollenstreek (VWA).

Hop (Sarah Humphrey)

De laatste waarneming van dit jaar van een Oeverzwaluw is op 1 september, vliegend over de Eendenkooi in Warmond (WNL). De laatste vier Boerenzwaluwen van deze zomer zijn op 1 oktober ter plaatse bij de Oude Vuilnisbelt in Sassenheim (JDR). De laatste Huiszwaluw van deze zomer vliegt op 24 september samen met Boerenzwaluwen over het centrum van Sassenheim (SHU). De eerste Grote Gele Kwikstaart van het najaar is al op 10 augustus te zien bij de Noordwijkerhoutsche Geest (WNL).

Een Paapje is op 24 augustus ter plaatse in de Klinkenberger- en Voorhofpolder te Warmond (JWI). In het najaar zien wij in onze omgeving Tapuiten op doortrek. De eerste is een juveniele ex. die op 11 augustus in de Elsgestepolder te Voorhout (WNL) ter plaatse is. De laatste waarnemingen van deze soort zijn op 3 september gedaan: een vogel op 3 september bij de Oude Vuilnisbelt in Sassenheim (HVS) en 5 foeragerende exx. in de Elsgestepolder (MDG).

Op 31 oktober is een Beflijster kort ter plaatse samen met Merels, Koperwieken en Kramsvogels bij de Oude Vuilnisbelt (JDR, HVS).

Op 8 oktober is er duidelijk de trek van Koperwieken. Een waarnemer telt 881 vogels vliegend in zuidelijke richting over de Kagerbuurt in Sassenheim. Minder talrijk zijn de 130 Kramsvogels die zijn hier ook te zien (JDR).

Een roepende Bladkoning is op 26 september te horen in de Eendenkooi te Warmond (WNL). Nog een ex. is op 30 oktober ter plaatse bij de Sint Bavo in Noordwijkerhout (MWI). Op 22 augustus is er een ♂ Bonte Vliegenvanger te zien in de Heemtuin te Hillegom (WNL).

Kramsvogel (Adrie van Dam)

Met dank aan de waarnemers:

EBO	Erik Boekhoven	MDG	Mariska de Graaf
HVS	Hans van Stijn	MWI	Maarten Wielstra
JDR	Job de Ridder	RGE	Reinder Genuit
JST	John Stigters	RVR	Rene van Rossum
JVD	Jelle van Dijk	VWA	Vele waarnemers
JWI	Jan Wierda	WNL	waarneming.nl
LPU	Luuk Punt		

Waarnemingen voor de periode 1 november 2023 t/m 31 januari 2024 kunnen worden doorgegeven via www.waarneming.nl, bereikbaar via onze website, of per email: vogelsbollenstreek@gmail.com

Activiteitenprogramma

Donderdagavond 1 februari 2024 - Uilen en andere roofvogels

Dhr. Bas Bijl van de vogelwerkgroep Koudekerk/Hazerswoude e.o. komt u weer alles vertellen over Uilen en andere Roofvogels. De avond begint om 20.00 uur, de zaal is open om 19.30 uur. De presentatie wordt gegeven in het gebouw van Speeltuinen vereniging de Bijenkorf, Emmastraat 49 te Lisse. De toegang is gratis, ook voor niet leden. Opgeven kan tot 31 januari 2024 bij jf59vanschie@hotmail.com of via WhatsApp op 0613561481.

Zondag 18 februari 2024 - Mossen en Korstmossenexcursie in de AWD

Onder leiding van Thijs van Trigt gaan we op zoek naar mossen en kostmossen in de Amsterdamse Waterleidingduinen. Vertrek met auto's is om 09.30 uur vanaf de parkeerplaats bij het gemeentehuis van Lisse. Wilt u bij uw aanmelding opgeven of u zelf rijdt en dan eventueel anderen (graag aantal opgeven) mee kunt nemen, dan wel graag met een ander meerijdt. Meerrijders betalen € 2,00 aan hun chauffeur. Maar met de fiets is het ook prima te doen.

We verzamelen bij de ingang van de Zilk en we beginnen om 10.00 uur. De excursie duurt naar verwachting tot ongeveer 12.30 uur. Kneed je goed aan, want er wordt veel stilgestaan. Tip neem een loepje mee voor de kleine details. Geef je op voor 17 februari bij Agaat Mesman per mail agaat@quicknet.nl of per telefoon: 06 55061112. Let op deze excursie is op zondag.

Zaterdag 24 februari 2024 - Koudenhoorn en Klaas Hennepoelpolder

Op zaterdagochtend bezoeken we deze twee gebiedjes. We gaan kijken of er nog overwinterende vogels zijn. En we hopen dat de Scholeksters en Grutto's al terug zijn. En die laatste twee arriveren voornamelijk in de Klaas Hennepoelpolder. We verzamelen om 09.00 uur bij het gemeentehuis van Lisse. Vanaf hier carpoolen we. We zullen ongeveer 12.00-12.30 uur weer terug zijn in Lisse. Als je mee wilt, even aanmelden bij Jos van Schie. Aanmelden is verplicht. Dat kan via e-mail jf59vanschie@hotmail.com of WhatsApp op 0613561481. Meerrijders betalen hun chauffeur € 2,00.

Zaterdag 16 maart 2024 - Voorjaarswandeling in Bennebroekbos/Linnaeusbos

Deze wandeling is bedoeld om gezellig te wandelen waarbij we onderweg aandacht besteden aan de dingen die we tegenkomen en gebruik maken van de kennis die in de groep aanwezig is. Een ieder kan op deze wijze een aandeel hebben in de excursie. De wandeling duurt ongeveer twee uur.

Vertrek met auto's is om 08.30 uur vanaf de parkeerplaats bij het gemeentehuis van Lisse. Wilt u bij uw aanmelding opgeven of u zelf rijdt en dan eventueel anderen (graag aantal opgeven) mee kunt nemen, dan wel graag met een ander meerijs. Meerrijders betalen € 2,00 aan hun chauffeur. We verzamelen om 9.00 uur bij de ingang Bennebroekbos bij de houten brug aan de Meerweg in Bennebroek. Er is in de buurt parkeergelegenheid voor auto's en fietsen. U kunt zich tot 11 maart opgeven bij Jan Plomp e-mail janplomp2017@gmail.com of tel. 0252-516545.

Zaterdag 30 maart 2024 - Excursie in het Jac. P. Thijssepark in Amstelveen

We maken een wandeling door het ruim 5 hectare grote Jac. P. Thijssepark dat in het noordwesten van Amstelveen ligt. Het oudste deel is aangelegd in 1940, het jongste deel in 1972. Door de stijl, het ontwerp en het gebruik van uitsluitend inheemse planten, heeft het park bekendheid tot ver buiten onze grenzen gekregen. Het park bestaat uit vele tuinkamers, ieder in een eigen sfeer. Fotografen, filmers en tv-ploegen vanuit de hele wereld zijn er geweest en hebben het beeld van dit park over de wereld verspreid. Het is een park dat natuurliefhebbers en wandelaars jaarrond veel te bieden heeft.

Vertrek is om 08.00 uur vanaf de parkeerplaats bij het gemeentehuis van Lisse. Wij zijn om ongeveer 13.00 uur terug. U kunt zich uiterlijk tot 27 maart per e-mail bij jan.bischoff.tulleken@gmail.com aanmelden. Wilt u bij uw aanmelding opgeven of u zelf rijdt en dan eventueel anderen (graag aantal opgeven) mee kunt nemen, dan wel graag met een ander meerijs. Meerrijders betalen € 3,00 aan hun chauffeur.

Zaterdag 23 maart en/of 4 mei 2024: Vogelcursus in de praktijk

Nadat we twee jaar een Minicursus Vogels hebben georganiseerd, gaan we dit jaar oefenen in het veld onder het mom "Oefening baart kunst" Als u uw kennis van vogels wilt verbeteren is kijken en luisteren in het veld de beste leerschool. U hoort en ziet de vogels en krijgt ter plekke uitleg van onze gidsen Annelies Moolenaar en Sarah Humphrey. We hebben twee ochtenden gepland:

- Watervogels op zaterdagochtend 23 maart 2024 in de Veerpolder/Klaas Hennepoelpolder. Aanvang 10.00 uur
- Zangvogels op zaterdagochtend 4 mei 2024 in Natuurgebied Langeveld. Aanvang 10.00 uur

Per keer kunnen maximaal 15 deelnemers meedoen. Inschrijven kan via secretaris@Bollenstreek.knnv.nl. Vermeld erbij voor welke dag(en) u zich inschrijft.

Noteer alvast in u agenda woensdag 17 april de Algemene Ledenvergadering.

Met na afloop een mooie foto presentatie.

